

Проблема формування екологічної свідомості особистості в контексті сучасних освітніх підходів

Анотація. У статті розглядаються проблеми формування екологічної свідомості особистості учнів загальних середніх закладів освіти в контексті сучасних освітніх підходів. Встановлено, що недостатність знань і уявлень про масштаби й причини екологічних проблем, незнання шляхів виходу із кризових ситуацій, безвідповідальне ставлення до результатів діяльності і вирішення екологічних проблем призводить до становлення споживацького ставлення молоді до проблем довкілля. Є потреба процес формування екологічної свідомості молоді здійснювати комплексно, системно, враховуючи об'єктивні взаємозв'язки навчання, виховання і розвитку особистості. Вирішення освітніх проблем з формування екологічних компетентностей учнів закладів загальної середньої освіти пов'язується авторами статті з повноцінним навчанням на засадах цілісної системи екологічного виховання учнів під час навчання технологій в урочній, позаурочній і позакласній діяльності.

Ключові слова: довкілля, екологія, проблема, свідомість, технології.

Abstract. The article deals with the problems of formation of ecological consciousness of personality of students of general secondary educational institutions in the context of modern educational approaches. It is established that the lack of knowledge and understanding of the scale and causes of environmental problems, ignorance of ways to get out of crisis situations, irresponsible attitude to the results of activities and solving environmental problems leads to the formation of consumer attitude of young people to environmental problems.

There is a need for the process of shaping the environmental awareness of young people to be integrated, systematically, taking into account the objective relationships between education, upbringing and personal development. Solution of educational problems on formation of ecological competences of students of institutions of general secondary education is connected by the authors of the article with full-fledged training on the principles of a holistic system of ecological education of students while teaching technologies in class, after-school and extracurricular activities.

Keywords: environment, ecology, problem, consciousness, technologies.

Постановка наукової проблеми. Важливим підсумком ХХ століття є усвідомлення людством екологічної проблеми, сформоване відчуття екологічної кризи, усвідомлення загроз техногенного розвитку споживацького суспільства й необхідності впровадження нової стратегії його розвитку. Аналіз розвитку сучасного українського суспільства, його ставлення до природи дає підстави вважати його споживацько-прагматичним [9; 13] з низьким рівнем екологічної культури. Необхідно перебудувати споживацьку культуру стосунків людини з природою, сформуванати новий тип поведінки у навколишньому середовищі на засадах: відповідальності за його стан, умінні орієнтуватись в екологічній ситуації та знаходити у майбутній професійній і трудовій діяльності доцільні шляхи подолання екологічної кризи.

На панелі Всесвітнього економічного форуму WEF-2020 17-літня шведська екоактивістка і Людина року за версією журналу «Тіме» **Грета Тунберг** закликала політичних та бізнесових лідерів дослухатися до думок учених та упереджувати кліматичну катастрофу. Вона попередила, що «залишилось менше 8 років на рятування планети», адже нині повітря забруднюється у 100 разів швидше, ніж у будь-якій точці часу до початку індустріалізації (рис. 1).

Рис. 1. Світлини з Всесвітнього екологічного форуму WEF-2020

«Клімат і навколишнє середовище – гаряча тема нині, дякуючи молодим людям. Практично нічого не зроблено, оскільки глобальні викиди CO₂ не скоротились», – сказала Г. **Тунберг**. Ці слова пов'язані з тим, що на WEF-2020 уперше в історії екологічні ризики займають п'ять основних довгострокових проблем, у той час, коли керівники компаній зазначають «стурбованість» проблемами навколишнього середовища. Молоді активісти у Давосі зазначили, що цього недостатньо. «Ми стомились від порожніх обіцянок, але в нас є надії. Ми не хочемо чекати роки, щоб побачити зміни, які ми прагнемо бачити вже зараз», – зазначив пуерторіканський активіст **Сальвадор Гомес-Колон**.

Короткий аналіз досліджень проблеми. Людство стоїть перед вибором нового шляху розвитку цивілізації на засадах ідеології сталого розвитку суспільства, в основі життєдіяльності якого лежатиме етика розумної самодостатності й моральної відповідальності за збереження біосфери [1]. Науковці закликають перейти до збалансованого природокористування у галузях виробництва, енергозбереження, зменшення відходності виробництва і споживання, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття [4], а це потребує зміни психології, цінностей, моралі та ідеалів нації.

Причинами недостатньої участі населення України у розв'язанні екологічних проблем є такі реалії: відсутність системи знань і уявлень про масштаби й причини екологічних проблем; незнання шляхів виходу із кризової ситуації; безвідповідальне ставлення до результатів діяльності; вирішення екологічних проблем розглядається населенням як справи певних організацій та органів влади; недооцінка власних сил у подоланні локальних екологічних проблем, відсутність усвідомлення зв'язків між локальними та глобальними екологічними проблемами; неусвідомленість потреби та відсутність бажання змінювати, гармонізувати взаємини із природою тощо [9].

Корисну роботу з формування екологічної культури населення здійснюють громадські організації (наприклад, акції Всеукраїнської екологічної ліги «Посади своє дерево», «Первоцвіт», «Зустріч птахів» тощо). Під час здійснення таких заходів екологічна просвітницька діяльність стає одним із основних чинників якості життя і основою екологічної безпеки населення в умовах сталого розвитку країни. Участь у корисній роботі цих організацій є добровільною, до роботи в них залучаються екологічно свідомі люди [9].

В Україні у вересні 2019 року під час IV Освітнього фестивалю «Арсенал Ідей» в Мистецькому Арсеналі відбулась публічна презентація проектів програми «Дитяча Демократія», що передбачає створення та подальшу діяльність Бюро змін, до складу якого увійшли діти й підлітки 13-16 років та дорослі експерти, які спільно ініціюватимуть та реалізовуватимуть соціально важливі проекти (рис. 2). Під час презентації діти представляли ідеї власних проектів у сферах освіти, мистецтва, науки, соціальних комунікацій, інклюзії, урбаністики, екології, які заплановано реалізувати впродовж року [13].

Рис. 2. Світлини з публічної презентації проектів програми «Дитяча Демократія» (2019 р.)

Мета і завдання статті. Визначити проблему формування екологічної свідомості як чинника екологічної культури школярів та можливості її вирішення під час навчання технологій у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО).

Виклад основного матеріалу. Сьогодні екологічна освіта визнана одним із пріоритетних напрямів удосконалення освітніх систем. Досвід Японії, США, Нідерландів свідчить про те, що успіху в збереженні і поліпшенні навколишнього середовища можна досягти лише тривалою, кропіткою роботою з усім населенням.

О. Лазебна справедливо наголошує, що загострення екологічної ситуації вимагає від освітян надання переваг в екологічному вихованні формуванню особистісних характеристик ціннісного ставлення до природи [7, с. 20]. На думку науковців, причини екологічної кризи зосереджені в самій людині, в її свідомості, екологічній неграмотності, невихованості [1-5]. Під екологічною освітою науковці розуміють неперервний процес навчання, виховання та розвитку особистості, спрямований на формування системи наукових і практичних знань, ціннісних орієнтацій, поведінки та діяльності,

що забезпечують відповідальне ставлення до соціально-природного середовища [6; 13]. Водночас екологічна культура є складовою загальної культури особистості.

У Концепції екологічної освіти України [6] зазначено, що повноцінне навчання може здійснюватись на засадах цілісної системи екологічного виховання. Формування й розвиток особистості, як інтегрованої системи, її соціалізацію, на нашу думку, неможливо забезпечити лише через засвоєння знань і формуванням умінь на заняттях з екології, біології чи географії у школі. До формування екологічної свідомості молоді варто підходити комплексно, системно, враховуючи об'єктивні взаємозв'язки навчання, виховання і розвитку особистості. З огляду на це, важливу роль відіграє активізація екологічної освіти під час навчання технологій в урочній, гуртковій та позакласній діяльності учнів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО).

Екологічна свідомість – це сукупність уявлень про взаємозв'язки у системі «людина-природа» і в самій природі, ставлення до природи, а також відповідних стратегій і технологій взаємодії з нею. Донедавна, як у світі, так і в нашій країні формувалася екологічна свідомість антропоцентричного типу. Люди звикли більше користуватися дарами природи, ніж думати про її відновлення, дбайливе ставлення до неї. Це призвело до катастрофічних екологічних наслідків, тому на сучасному етапі розвитку суспільства є потреба у формуванні екологічної свідомості екоцентричного типу [5]. Інтегративні екологічні знання, протиріччя у структурі взаємин «людина-природа», зумовлюють необхідність підготовки молоді до розв'язання проблемних екологічних ситуацій. Акцентуючи увагу на причині виникнення феномену, екологічну свідомість науковці визначають як усвідомлення людиною, суспільством екологічної ситуації, свого нерозривного зв'язку з природою, вміння та звичку діяти по відношенню до природи так, щоб не порушувати зв'язків та колообігів природи, сприяти поліпшенню довкілля для життя різних поколінь.

Екологічна свідомість формується на основі пізнання людьми законів цілісності природного середовища і тих законів, що обумовлюють людську діяльність з метою збереження життєздатного стану природи. Зрозуміло, що стихійно подібні знання не можуть стати надбанням людини навіть тоді, коли вона високоосвічена й культурна. Тут необхідна спеціальна підготовка, що відповідає особливостям майбутньої професійної діяльності. Соціологічні дослідження показують, що екологічні цінності ще не займають у духовному світі українців належне їм місце [6]. Надії покладаються на екологічну діяльність педагогів, здатних до здійснення екологізації освіти. Це важлива умова формування екологічної свідомості і культури молоді.

Екологічні знання сприяють розвитку екологічної культури, якщо вони поєднуються з контактом людини з природою, емоційно-естетичними переживаннями та посиленою участю у природоохоронній діяльності [1]. Екологічна поведінка та діяльність людини в довкіллі проявляється в економії природних ресурсів, у захисті тварин і рослин, у дбайливому ставленні до об'єктів рукотворного світу. Вирішальною умовою такої поведінки в довкіллі є екологічна свідомість [4; 5], що й визначає ставлення людини до природи.

Феномен екологічного знання виникає як результат наростаючої потреби суспільства доцільно змінювати природне середовище для збереження та розвитку органічної єдності суспільства та природи. Специфікою екологічних знань є їх нормативний характер, оскільки в рамках екологічної свідомості відображено взаємовідносини суспільства та природного середовища і формуються норми раціонального природокористування за умов збереження основних функціональних характеристик біосфери.

Висновки. Науковість змісту екологічної освіти і виховання пов'язана із розвитком різних наук. У потоці наукової інформації учитель добирає такі знання, що є основними в екологічній і технологічній підготовці учня ЗЗСО. Учень вчиться орієнтуватися в інформаційному просторі, а вчитель ретельно добирає зміст і методи організації навчання відповідно до рівня психологічно-фізіологічного розвитку дітей. Для розуміння функціонування екологічних систем і складності їх взаємозв'язків необхідна інтеграція знань різних галузей науки.

Список використаних джерел:

1. Глуханюк В.М. Сучасні проблеми екологічного виховання студентської молоді у педагогічних ВНЗ. *Сучасні інформаційні технології та інформаційні методика навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2013. Вип. 34. С. 239-244.
2. Глуханюк В.М., Соловей В.В. Структура професійно-педагогічної культури вчителя трудового навчання в умовах компетентнісного підходу. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. Вип. 58. С. 68-76.

3. Глуханюк В.М., Соловей В.В., Шевцова Л.О. Метод проектів як основа професійної підготовки вчителя трудового навчання. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій: теорія, досвід, проблеми*. Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2019. Вип. 2. С. 68-71.
4. Глуханюк В.М., Шевцова Л.О. Формування екологічної компетентності в учнів основної школи. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій: теорія, досвід, проблеми*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. Вип. 1. С. 175-178.
5. Зиль І.П. Психолого-педагогічні аспекти формування екологічної свідомості учнів основної школи. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. РДГУ. Рівне: РДГУ, 2006. Вип. 35. С. 141-144.
6. Концепція екологічної освіти України / *Затверджено Рішенням Колегії МОН України №13/б-19 від 20.12.2001 р.*
7. Лазебна О.М. Екологічне виховання підлітків. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. К.: КНЛУ, 2007. Вип. 21. С. 178-181.
8. Марущак О.В. Структура системного підходу до професійної підготовки майбутніх учителів технологій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2015. Вип. 41. С. 394-399.
9. Резолюція учасників Всеукраїнського екологічного форуму «Екологічна освіта для сталого розвитку: проблеми, пошуки, інновації». Київ, 4-5-березня 2015 р. URL: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/01/4-5-03-2015.pdf>
10. Цвілик С.Д. Методологія наступності у практичних формах організації навчального процесу. *Актуальні проблеми трудової і професійної підготовки молоді*. Вінниця, 2003. С. 117-121.
11. Цвілик С.Д. Наступність у змісті природничо-математичної та спеціальної підготовки вчителя трудового навчання у вищих педагогічних закладах освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2005. 232 с.
12. Шимкова І.В., Цвілик С.Д., Гаркушевський В.С. Модернізація професійної і технологічної підготовки майбутніх педагогів у контексті розвитку STEAM-освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань, 2019. Вип. 1(19). С. 152-159.
13. URL: <https://artarsenal.in.ua/uk/vystavky/podia/prezentatsiya-programy-dytyacha-demokratiya/>